

EYÜP SULTAN TÜRBESİ'NİN GEÇİRDİĞİ DEĞİŞİMLER

İsmail ORMAN

1971 yılında Rize'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Üsküdar'da tamamladıktan sonra 1992 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde lisans eğitimine başladı. 1996 yılında bu bölümden mezun olarak, yine aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Sanat Tarihi Yüksek Lisans Programı'na kabul edildi. Aynı yıl, İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü'nde söz konusu müdürlüğün bünyesinde bulunan türbelerdeki çini süslemelerin tespitine yönelik projeyi geliştirmek ve gerçekleştirmek üzere göreve başladı. Çalışmalarını "İstanbul'daki XVI. Yüzyıl Türbelerinin Çini Süsleme Programları" adlı yüksek lisans tezinde biraraya getirdi. Bosnalı İbrahim Paşa Türbesi'ne ait oldukları tespit edilen iki çini panoyu, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi'nin 14. sayısında yayınladı. Halen çalışmalarını çini ağırlıklı olarak sürdürmekte.

29 Mayıs 1453'te Fatih'in ordusunun başında İstanbul'a girişi, sadece şehrin değil dünyanın tarihini de değiştiren önemli bir dönüm noktası olmuştu. Hz. Muhammed'in yüzyıllar öncesinden kutladığı, geçmişte birçok kumandanın deneyip de muvaffak olamadığı bu fetih, Osmanlılar'ın cihat alanındaki önderliklerini evrensel bir imparatorluk olma bilinci ile pekiştirmişti. Şüphesiz elde edilen başarı çok büyüktü. Ancak yüzyıllarca Ortodoks Hristiyan inancının merkezi olarak varlığını sürdüren bu şehre, Türk-İslâm kültürünün biçimlendirdiği yepyeni bir kimlik kazandırılması gerekiyordu. Bu husustaki ilk önemli adım, İslâmiyet'in ilk yıllarındaki cihat fikri ve Hz. Muhammed'in müjdelediği kutlu kumandan olma arzusu ile İstanbul surlarına kadar gelip şehit düşen sahabelerin mezarlarının tespit edilerek üzerlerine birer türbe yaptırılması olmuştur. Şehri İslâmî geçmiş ile birleştiren bu uygulamanın ilk ve en önemlisi, şüphesiz bunların "*ekber ve ekrem*"i sayılan, 671 (h.51) yılındaki seferde vefat eden "*alemdâr-ı nebî*" Ebu Eyyüb el-Ensârî için yaptırılmıştır. İstanbul'u fethetmek arzusu içinde iken "*illet-i zehir*"den vefat eden bu mühim şahsın mezarı, Akşemseddin'in kerameti ile mucizevî şekilde bulunmuş, hemen akabinde Fatih Sultan Mehmed tarafından mezarı üzerine bir türbe yaptırılması buyrulmuştur.

1. Türbe: Mezarın mucizevî keşfinin hemen akabinde inşasına başlanan türbe kısmı, muhtemelen 1454 yılı içinde tamamlanmış olunmalıdır. Düzgün olmayan sekizgen plan üzerinde yükselen duvarlara sağır bir kasnak vasıtasıyla oturtulan kubbe ile örtülü olan türbenin mihrap yönündeki cephesinde dar bir eyvan içine alınmış olarak, yayvan kemerle taçlandırılan giriş açıklığı yer alır. Türbenin dış yüzleri profil silmelerle belirlenmiş çerçeveler içinde altta dikdörtgen şekilli, üstte ise sivri kemerli birer pencere ile teşkilatlandırılmıştır. Sonraki dönemlerde elden geçirilen dekorasyonu ile birlikte, ilerde değineceğimiz bazı ek ve değişiklikler geçiren iç mekânın

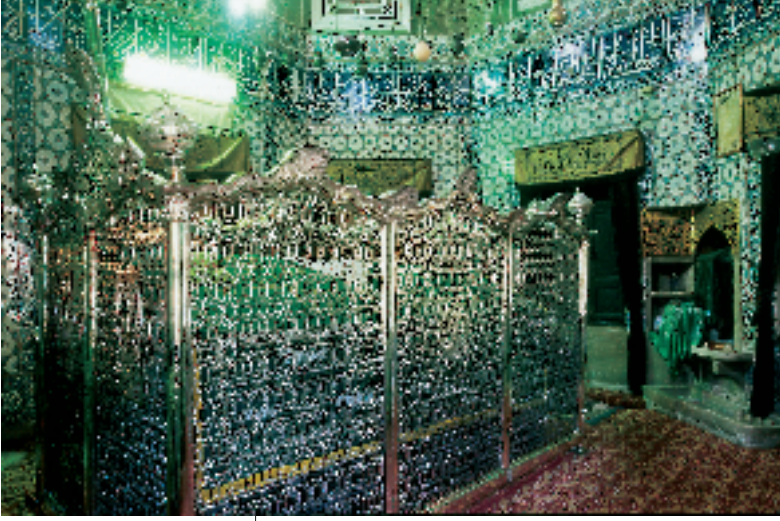
ortasında Ebu Eyyüb el-Ensârî'nin gümüş şebeke içine alınmış sandukası bulunur. Söz konusu şebeke ilk olarak 1607 yılında, kısmet kuyusu ve çini süslemeler ile birlikte Sultan I. Ahmed tarafından yaptırılmış olup bu durum 1792 yılında Sultan III. Selim tarafından yaptırılan bugünkü şebekenin kitabesinde vurgulanmıştır. Ayrıca türbenin dökme tunçtan kapı kanatları ile pencere kapakları 1786 yılında Sultan I. Abdülhamid tarafından yaptırılmıştır. Bu esnada yerlerinden çıkarılan özgün kapı kanatları çıkış koridorunda, pencere kapakları ise Karagümrük'teki Hasan Paşa Camii'nde kullanılmıştır.

2. Kısmet Kuyusu: 1607(h.1016) tarihini taşıyan kuyu, bu yapıya özel bir ilgi duyan Sultan I. Ahmed'in eseri olup su baskınları ve zemin sularının yapıda yarattığı tahribatın önüne geçmek amacıyla, türbe altından Haliç'e kadar uzanan tüneller ile birlikte yaptırıldığı sanılmaktadır. Ayrıca bu esnada türbenin iç mekânı özel olarak üretilmiş mühr-i süleyman şeklinde geometrik dekorlu çini süslemelerle kaplanmış, Eyüp Sultan'ın sandukası da Sultan III. Selim tarafından yenisi ile değiştirilecek olan gümüş bir şebeke içine alınmıştır.

Öte yandan türbenin ziyaret mahalline bakan cephelerindeki çini süslemeler, bir özellikleri ile diğer çinilerden ayrılmaktadır. Öyle ki, bir çoğunun göbeğinde görülen, sonradan dolgulanarak kapatılmış mih izleri, bu çinilerin buraya yerleştirilmeden evvel bir XVII. yüzyıl yapısında kullanılmış olabileceklerini düşündürür. Nitekim türbe içindeki çini kaplamalarda da görüldüğü gibi, çinilerin yerlerine mihlarla raptedilmesi XVII. yüzyılda ortaya çıkan bir uygulamadır. Doğrudan bir XVI. yüzyıl yapısından devşirildikleri anlaşılan ziyaret mahal-

Resim 1; Eyüp Sultan Türbe'si'nin Hazireden Görünümü.

Resim 2; Eyüp Sultan Türbesi'nin iç Mekanından Görünüm.

lindeki çinilerde de bu tür izler görülmektedir. Bu durumda, düzeni itibarıyla diğerlerinden farklı olan türbe cephesinin, 1613 yılındaki onarımda ziyaret mahalli çini ile kaplanırken boş bırakılmış olduğunu ve söz konusu çinilerin Sultan I. Abdülhamid'in yaptırdığı onarım esnasında yerleştirilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

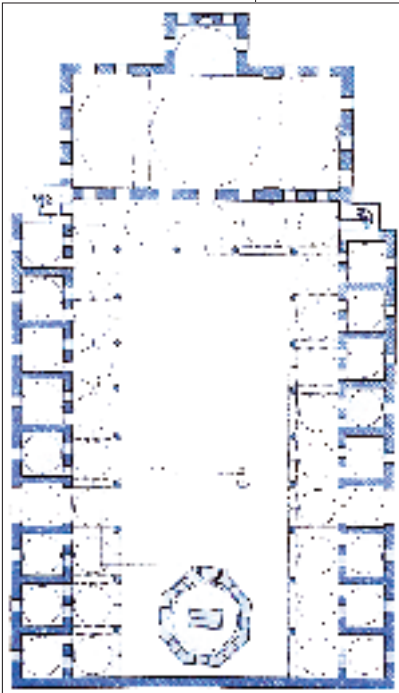
Söz konusu türbenin başlangıçta bağımsız olarak tasarlandığı ve daha sonra namına bir de cami yaptırıldığı bilinmektedir. Bugünkü yapının mihrap duvarını paylaşan bu ilk yapı, türbeden yaklaşık iki yıl sonra, 1456(h.863) yılında tamamlanmış ve buna işaret eden kitabesi giriş kapısına yerleştirilmiştir. Ayvansaray'ın naklettiği kitabenin metni şöyledir:

Çün sekizyüztmiş üç sâlinde bu ~ Cami'i Sultân Mehemed yapıdı nev

Kâne hâzâ misl ü cennetü'n-naîm ~ Mecmâ'un lillâh min kavmi't-takvâ

Türbe ve cami arasındaki avlunun çevresine ise, kesin inşa tarihi tespit edilemeyen Sultan Mehmed Vakfı'ndan onaltı hücreli bir medrese tesis edilmişti. Ayverdi'nin, cami avlusunu ortaklaşa kullanan bu medresenin durumu

Çizim1; Ayverdi'nin Eyüp Sultan Külliyesi'nin Özgün Durumu Üzerine Önerdiği Restitüsyon.

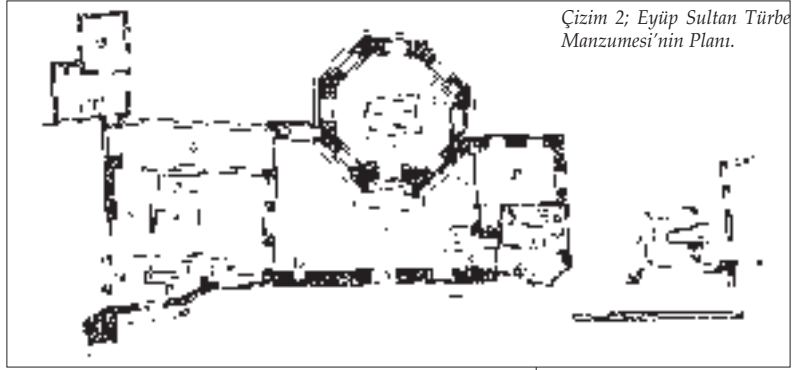
hakkında yapmış olduğu restitüsyon denemesi bu konuda bir fikir vermekle birlikte, özellikle türbe çevresinde oluşan biçimlenme bakımından bazı aksaklıkları barındırmaktadır. Bu denemede talebelere ait onaltı hücre türbenin iki yanında avlu sınırı üzerinde eşit şekilde dizilerek arkadaki sağır duvarla birleştirilmiştir. Türbenin ise bu duvarın önünde bağımsız olarak bulunduğu öngörülmüştür. Öte yandan ortak avluyu paylaşan cami-medrese modelinin gelişimi incelendiğinde, bu türden bir uygulamanın Türk Mimarisi'nde başka bir örneğinin olmadığı dikkati çeker. Bu modelin ilk uygulamalarından biri olan 1249 tarihli Kayseri'deki Hacı Kılıç Camii ve Medresesi, caminin avlusunu üç yönde kuşatan hücreler ve derslikler ile bu modelin tipik bir örneğidir. 1404 tarihli Balat'taki İlyas Bey Camii ve Medresesi'nde de karşımıza çıkan bu model, düzensiz bir plana sahip olmakla birlikte, mihrap aksı üzerine yerleştirilmiş derslane birimi ile XVI. yüzyıl Osmanlı Mimarisi'nde karakteristikleşecek uygulamanın ilk örneğini oluşturmuştur. Nitekim bu model, Beşiktaş'taki Sinan Paşa(1555-1556), Topkapı'daki Kara Ahmed Paşa(1558), Edirnekapı'daki Mihrimah Sultan(1565) ve Kadırga'daki Sokollu Mehmed Paşa(1571-1572) külliyelerinde, Mimar Sinan'ın eliyle en olgun şekline ulaşacaktır.

Osmanlı Mimarisi'nin temayülleri ve Evliya Çelebi'nin "avlunun üç tarafı hücrelerle müzeyyendir" şeklindeki söylemi göz önüne alındığında, Ayverdi'nin öne sürdüğü modelin pek de kabul edilebilir olmadığı anlaşılacaktır. Nitekim yaptığımız incelemeler sonucunda, türbe-medrese ilişkisinin muhtemel özgün şekli üzerine bir restitüsyon denemesi teklif edilmiştir. Buna göre türbeyi sol taraftan kuşatan ve kadınlar mescidi olarak tanımlanan birimin duvarının medrese hücrelerinin bitim noktası olduğu, sağ taraftaki yapılaşmanın ise bugünkü sınırlar içerisinde bulunduğu ileri sürülmektedir. Bu restitüsyonda türbenin sağında üç, solunda ise dört hücre bulunduğu, avlunun iki yanındaki beşer hücre ile

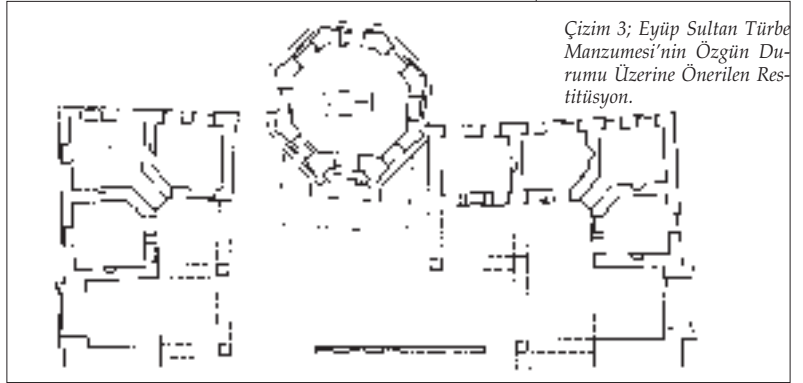
birlikte sayılarının onyediyeye ulaştığı görülmektedir. Vakıf kayıtlarında medresede onaltı öğrencinin eğitim gördüğünün belirtilmesi her öğrencinin bir odayı kullandığını gösterirken, kalan bir hücrenin de müderrise tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bugün türbe ile çıkış koridoru arasında bulunan pencerenin, özgün tasarımda kapı olarak işlevlendirilmiş olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim, Târih-i Sultân Süleymân adlı eserde, Kanunî Sultan Süleyman'ın son sefere çıkış hazırlığında iken Eyüp Sultan Türbesi'ni ziyaret ederek dua edişini betimleyen minyatürde arka planda bu kapının varlığı tespit edilmektedir. 1566 yılı Mart ayının sonlarında gerçekleştirildiği anlaşılan bu ziyareti betimleyen söz konusu minyatür, yapının ilk şekli hakkında da bilgi veren önemli bir kaynak konumundadır.

3. Ziyaret Mahali: Nitekim aynı minyatür, bugünkü ziyaret mahallinin o dönemde mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Bu mekanın özgün tasarımda bulunup bulunmadığını açıklığa kavuşturmak mümkün değildir. Ancak kapının iki yanındaki cephelerin üst kısımlarında kullanılan yarım pencereler ve bunun altında uzanan oyuklar, hemen her dönem yoğun bir ziyaretçi kitlesine sahip olan türbenin önünde bir revakın bulunduğunu ve bunun da muhtemelen hücrelerin önündeki revaklarla birleştirildiğine işaret etmektedir. Ancak bu cephenin bugün çini ile kaplı olması örtünün taşıyıcı sistemi hakkındaki yorumların mesnetsiz kalmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, 1613 yılında Sultan I. Ahmed tarafından yaptırılan avlu duvarı ile oluşturulduğu kabul edilen ziyaret mahallinin, söz konusu ziyaretin gerçekleştirildiği 1566 yılından önceki bir tarihte kapatılarak mekan haline getirildiği anlaşılmaktadır.

Öne sürülen restitüsyon türbenin ilk hali olmakla birlikte, bu şeklini uzun süre muhafaza edemediği, onarımların ortaya çıkardığı değişimlerin yanısıra hücrelerin yerlerini değişik işlevli yapılara bıraktığı görülmektedir. XVI. yüzyılın sonlarında

Çizim 2; Eyüp Sultan Türbe Manzumesi'nin Planı.

Çizim 3; Eyüp Sultan Türbe Manzumesi'nin Özgün Durumu Üzerine Önerilen Restitüsyon.

kurumsallaşan cülûs törenlerinin burada gerçekleştirilmiş olmasının etkisiyle, her dönemde sultanların özel ilgisine nail olan yapıya, valide sultan ve hanımsultan gibi saray mensuplarının, önemli devlet adamları ve memurların katkısı tespit edilmektedir. Öte yandan, hanedan mensupları dışındakilerin yapıya olan ilgilerinin, ölümlerinden sonra türbenin civarında gömülebilme istekleri ile bağlantılı olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim, her gece "Allah'ın nuru" ile şereflediğine inanılan bir kabrin yakınında gömülme isteği, Eyüp'ü hemen her dönemde cazip bir mezar alanı olmasını sağlamıştır. Böylece mezar alanı olarak düzenlenen türbe arkasındaki bölümden başka, medrese revaklarının önüne ve içlerine de gömü yapılmıştır.

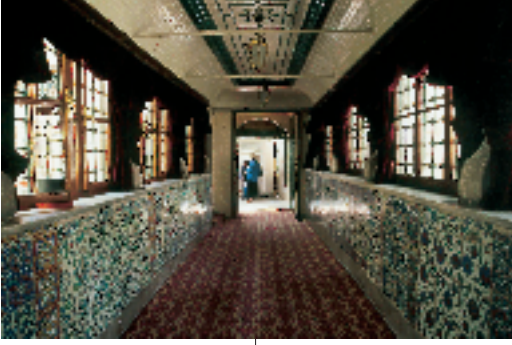
4. Mustafa Çelebi'nin Mezarı: Türbenin sol tarafında bugün küçük bir hazire halindeki bölüme, Çandarlı İbrahim Paşa'nın 1492 yılında vefat eden oğlu Mustafa Çelebi gömülmüştür. Bu durum, bu

Resim 3; Târih-i Sultân Süleymân adlı eserde, Kanunî Sultan Süleyman'ın Eyüp Sultan Türbesi'ne Gerçekleştirdiği Ziyareti Betimleyen Minyatür.

Resim 4; Çıkış Koridoru Önündeki Küçük Hazire.

Resim 5; Çıkış Koridoru.

kısımdaki talebe hücrelerinin bu tarihten önce ortadan kaldırıldığına, ya da değişik işlevler kazandığına işaret etmektedir.

5. Nişancı Ahmed Paşa'nın Mezarı:

Türbenin ziyaret mahalinin sağ tarafında, giriş kapısının hemen önünde ise Fatih Sultan Mehmed ve Sultan II. Bayezid'in hizmetinde bulunup 1496 yılında emekliye ayrıldıktan kısa süre sonra vefat eden Nişancı Ahmed Paşa'nın mezarı bulunmaktadır. Restitüsyon denemesi, mezarın özgün durumda medrese revaklarının altında bulunduğunu göstermekle birlikte, sonradan yapılan ilaveler ile ziyaret mahali içinde kalmıştır.

6. Çıkış Koridoru: Özgün yapıda bulunmayan bu mekanın ne zaman oluşturulduğu hususu tam olarak aydınlatılamamıştır. Bu kısmın önünde bulunan hazireye 1492 yılında gömü yapılmış olması, henüz Sultan II. Bayezid döneminde yapıda bir takım değişiklikler yapıldığını ortaya koymaktadır. Nitekim söz konusu mezar çıkış koridorunun kapladığı iki hücre arasında uzanmaktadır. Eğer daha önce bahis konusu edilen minyatürdeki kapıyı, çıkış koridoruna açılan kapı olarak -ki yönü itibarıyla

Resim 6; Hacet Penceresi.
Resim 7; Avlu Duvarı.

la bunu doğrulamamaktadır- yorumlarsak, burada kılıç kuşanan ilk sultan olduğu sanılan Sultan II. Bayezid'in merasiminin öncesinde ya da akabinde, yapıda bu törenin esprisine özgü bazı değişiklikler yapıldığını söylemek mümkün olacaktır. Ancak bütün bu varsayımsal veriler, bu mekanın oluşturulmuş olabileceğini kanıtlamaktan uzaktır.

7-8. Semiz Ali Paşa'nın Mezarı ve Cüz-hânesi: Mustafa Çelebi'nin gömüldüğü bölüme Kanunî Sultan Süleyman'ın sadrazamı iken 1565 yılında vefat eden Semiz Ali Paşa da gömülmüştür. Ayvansaray'ın cüz-hânesinde gömülü olduğunu zikrettiği Semiz Ali Paşa'nın mezarının arkasında bulunan hücreyi bir cüz-hâneye dönüştürmüş olmakla birlikte, Hacı Beşir Ağa Türbesi'nin inşası ile bir miktar küçültüldüğü anlaşılmaktadır. Bugün Hacı Beşir Ağa Türbesi'nin yanında görülen pencere de bu cüz-hâneye ait idi.

9. Lala Mustafa Paşa Türbesi: Bostan iskelesi'ne açılan avlu kapısı yanındaki hücre ise Kıbrıs Fatihi olarak nam salmış Lala Mustafa Paşa'nın 1580 yılındaki vefatını takiben buraya defnedilmesinin ardından bozularak, sütunlar üzerinde yükselen kemerlerin taşıdığı kagir kubbe ile örtülü türbesi inşa edilmiştir. Ancak bunun arkasındaki iki hücrenin akıbeti hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

10. Hâcet Penceresi ve Dış Avlu Duvarı: Sultan I. Ahmed'in yapıya katkısı sadece türbe içinin dekorasyonu ile sınırlı kalmamış, 1613 yılında gerçekleştirilen kapsamlı bir inşaa faaliyeti esnasında ziyaret mahalini avludan ayıran duvar ve bunun üzerinde bulunan hacet penceresinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca girişin yanındaki sebül de bu esnada eklenmiştir. Türbenin giriş kapısı ile aynı aks üzerinde yer alan bu pencere, içeriye girecek kadar vakti olmayan ziyaretçilerin ayaküstü dua ederek vazifelerini yerine getirdiği bir niyâz yeridir. Daha önce zikredilen minyatürde bu pencerenin varlığı tespit edilmekle birlikte bu-

günkü görüntüsüne bu esnada ulaşmıştır. Pencereyi örten şebeke de Sultan I. Ahmed'in hayratı olup üzerinde ayet ve evradlar okunmaktadır. Pencerenin üst kısmındaki kartuşlara Eyüp Sultan öven bir kıta, iç kısmındakine ise onunla ilgili bir hadis-i şerif işlenmiştir. Kapının üzerindeki mermer levhaya hakedilmiş olan, Hocazâde Mehmed Esad Efendi'nin kaleme aldığı kasidenin de bu düzenleme esnasında yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Evliyâ Çelebi'nin yapıdan "mübarek mezarının dehlizinin pencereleri, cami'in avlusuna bakan bütün duvarları çini ile süslü bir nurlu türbe" olarak bahsetmesi, avlu duvarı ile ziyaret mahallinin duvarlarını kaplayan, ancak bu yapı ile hiç bir alakası bulunmayan XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait çinilerin, söz konusu düzenleme esnasında yerleştirildiğine işaret etmektedir. Ayrıca benzer bir uygulamanın Sultan I. Ahmed'in Atmeydanı'nda kendi namına yaptırdığı camide de karşımıza çıkması, türbe içinde kullanılan örneklerde olduğu gibi artık kalitesini yitirmiş olan çinilerin bu yapıya layık görülmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim törensel bir anlam kazanan böyle bir yapıda daha farklı bir uygulamayı beklemek yersiz olurdu.

Öte yandan, XVI. yüzyıla ait çini süslemelerin görüldüğü çıkış koridorunun da bu düzenleme esnasında oluşturulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira, tarihi kaynakların tanıklık ettiği ilk kılıç kuşanma törenini gerçekleştiren Sultan I. Ahmed'in, böyle bir değişikliğe gitmesi ihtimali akla yatkın görünmektedir.

Bununla birlikte üst pencere aralarında, sarı renk uygulaması ile Tekfur Sarayı örneklerine yaklaşmakla birlikte renk, desen ve teknik özellikleri ile bu merkezden çıkan örnekler nazaran son derece başarısız olan çiniler önemli bir problem teşkil etmektedir. Söz konusu çinilerin, 1724-1725 yıllarında türbede bir dizi onarım gerçekleştirdiği bilinen Damad İbrahim Paşa tarafından yaptırılmış olması muhtemeldir. Bir

başka ihtimal, Kadem-i Saadet'in türbeye yerleştirildiği 1732 yılında Sultan I. Mahmud tarafından yaptırılmış olunmalarıdır. Ancak söz konusu çinilerin, bu tarihlerde faaliyette olan Tekfur Sarayı'na male dilemeyecek kadar kötü örnekler olmaları, bu görüşlerin doğruluklarını şüpheli kılmaktadır. Bu

açından öne sürülebilecek bir diğer tarih Sultan III. Selim'in Eyüp Sultan Camii'ni tecdid ettirdiği 1800 yılıdır. Özellikle pencere köşeliklerinde kemerin kavisine göre şekillenen panolar bu tarihe işaret etmekle birlikte, çinilerin üretim merkezi hakkında belirsizliği de beraberinde getirmektedir. Boyutları itibarıyla dahi belirgin bir tutarsızlık sergileyen bu çinilerde görülen serbest el çalışması, Kütahya ya da Çanakkale gibi geleneksel çini merkezlerini olduğu kadar, özellikle 1750'lerden sonra sıkça başvuru alan yurtdışındaki merkezlerden birinde üretilmiş olabilecekleri ihtimalini akla getirmektedir. Ancak arşiv araştırmalarımız henüz bu konuya ışık tutacak herhangi bir bilgiyi sunmadığı için, bu görüşler spekülasyon olarak kalacaktır.

Ancak çinilerin durumunu bir kenara bırakacak olursak, türbenin avlu duvarının bugünkü şeklini 1800 yılında aldığı kesindir. Ayverdi'nin naklettiği, 1956 yılına kadar camide bulunan ruznâmede, camiden sonra türbenin tamirata alındığı ve bu tamiratın özellikle dış tarafta yoğunlaştığı belirtilmektedir. Nitekim ziyaret mahalinin önünde yükselen dalgalı saçak ile bunun oluş-

Resim 8; Sultan I. Ahmed'in Eseri Olan Sebül.

Resim 9; Gürcü Mehmed Paşa'nın Mezarı Önündeki Hacet Penceresi.

Resim 10; Aolu Duvarından Çini Panolar.

turduğu sundurmayı taşıyan sütunların başlıkları ve köşelerine Sultan III. Selim'in tuğrasını havi çeşmecikler yerleştirilmiş, Mevlevî sikkeleri ile taçlanan bir parmaklığın kuşattığı, Eyüp Sultan'ın gasledildiğine inanılan alan bu esnada oluşturulmuştur.

11-12. Sultan I. Ahmed Sebili ve Mustafa Ağa'nın Mezarı: Yarım sekizgen plan üzerinde yükselen üç cephesi ile avluya doğru taşan sebil, klasik örneklerden biridir. Sütunların ayırdığı pencereler düzeltilmiş sivri kemerler ile taçlandırılmış ve geçme halkalarla dekore edilen şebekelerle kapatılmıştır. Sebile tarih düşüren kitabe ise sütun başlıkları arasındaki kartuşlara ve kapı kemeri üzerindeki panolara hakedilmiş olup 1613(h.1022) tarihini vermektedir. Sebilin iç mekanında suyun sağlandığı klasik tarzda bir çeşme bulunur. Bunun yanındaki merdivenler ise türbenin altında uzanan dehlize açılmaktadır. Sebilin arka tarafında yükselen set üzerinde ise, 1624 yılındaki vefatını takiben buraya defnedilen ve Kösem Sultan'a olan yakınlığı ile haremde önemli bir nüfuz edinmiş olan Dârü's-sade Ağası Mustafa Ağa'nın mezarı vardır.

Resim 11; Türbe Manzumesinin Dış Avluya Bakan Cephesi.

13-14. Mahfiruze Kadın Cüzhânesi ve Mezarı: Ayvansarayî'nin "türbe-i şerîfin bâb-ı kebiri ittisâlinde" olduğunu belirttiği mekanın sebilin arkasında bulunan ve bugün Kadınlar Mescidi olarak adlandırılan mekan olduğunu düşünmekteyiz. Haskan, çıkış koridorunun arkasındaki mekanı işaret etmekte ise de, Ayvansarayî'nin tarif ettiği yer ile hiç bir alakası bulunmamaktadır. Söz konusu mekan muhtemelen 1613 yılında, Sultan I. Ahmed'in kadını ve Sultan II. Osman'ın annesi Mahfiruze Kadın tarafından, bir cüzhâne olarak yaptırılmış olup muhtemelen kendi vasiyeti üzerine ölümünü takiben türbe arkasındaki bahçeye defnedilmiştir.

Bu mekan, muhtemelen XIX. yüzyılda bir cüzhâne olmaktan çıkarılmış ve kadınların kullanımına mahsus bir mescid haline getirilerek, kible duvarına Kabe'nin tasvir edildiği XVII. yüzyıl özelliklerini sergileyen bir çini pano yerleştirilmiştir. Nitekim bugün bir camekanla kapatılan açıklığı örten kemer de bu dönemin özelliklerini taşımaktadır. Ayrıca söz konusu mekanda, Ramazan aylarını burada itikâfla geçirmeyi adet edinen Adile Sultan'ın Eyüp Sultan için kaleme aldığı bir kaside bulunmaktadır.

15. Gürcü Mehmed Paşa'nın Mezarı ve Hâcet Penceresi: Semiz Ali Paşa'nın mezarı ile avlu duvarı arasındaki bölüme, Sultan I. Ahmed döneminden itibaren önemli devlet görevleri ifa ettikten sonra 1626 yılında vefat eden Gürcü Mehmed Paşa gömülmüş olup mezarının önüne bal peteği şekilli bir şebeke ile örtülen hacet penceresi açılmıştır. Bu pencerenin üzerindeki kitabede ise paşanın ölüm tarihini veren bir manzume okunmaktadır.

16. Kadem-i Saadet: Sultan I. Mahmud tarafından türbeye bağışlanan Kadem-i Saadet, bugünkü yerine 1731 yılının Aralık ayında yerleştirilmiş olup buna tarih düşüren manzume nişin üzerindeki kitabeye işlenmiştir. Nişin içinde ise, Sultan I. Ahmed ve Sultan III. Selim'in Kadem-i Saadet için kaleme aldıkları kıtalar okunmaktadır.

17-18. Hacı Beşir Ağa Türbesi ve Sebili: Avlu kapısı ile Semiz Ali Paşa Cüzhânesi arasında bulunan bu yapının, Sultan I. Mahmud ve Sultan III. Osman dönemlerinde harem en önemli simalarından biri haline gelen Dârü's-saade Ağası Hacı Beşir Ağa tarafından, avlunun iki yanındaki medrese odaları üzerine mahfiller inşa ettirdiği 1731-1732 yıllarında yaptırılmış olunması muhtemeldir. Ancak, türbenin hacet penceresinin iç yüzünde görülen çeşmelerin üslup özellikleri, 1746 yılında vuku bulan ölümünden bir süre önce yaptırılmış olması ihtimalini daha kuvvetli kılmaktadır. Ayrıca bu türbenin kapı açıklığına bakan yüzünde bir pencere ve üzerinde de iki satır halinde düzenlenmiş bir ayet kuşağı yer almaktadır. Öte yandan detaylı incelendiğinde, camide 1798-1800 yılları arasında gerçekleştirilen yenileme esnasında bu duvarda bazı değişiklikler yapılmış olduğu anlaşılacaktır. Nitekim ayet kuşağının altında görülen silmeler ve pencere altında uzanan mermer parça, pencere sayısının iki olduğuna işaret etmektedir. Nitekim bu bölümde yapılan değişiklikler bununla da sınırlı kalmamış, Ayvansarayî'nin cüzhânesi içinde gömülü olduğunu belirttiği Semiz Ali Paşa'nın mezarı dışarıda bırakılarak bugün cüzhâne olarak tanımlanan bölüm, hazireden ve Hacı Beşir Ağa'nın türbesinden ahşap cemekelemlerle ayrılmıştır.

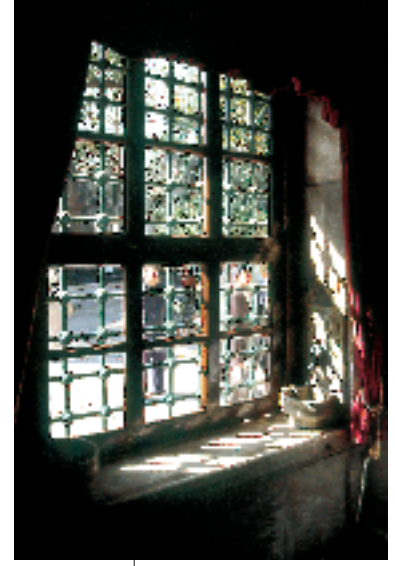
19. Türbedâr Odası: Çıkış koridorunun solunda ve avlu zemininden yüksekte bulunan bu bölümün ne zaman eklendiği hususu aydınlatılamamıştır. Yay kemerli bir kapı ve merdivenlerle ulaşılan L şeklindeki bir sofa ve arkasında dikdörtgen planlı bir odadan oluşan bu mekanın sofa kısmında görülen ocak, burasının aynı zamanda mutfak olarak işlevlendirildiğini ve barınmaya mahsus bir mekan olarak tasarlandığını göstermektedir.

Bugünkü şekline 1800 yılında ulaştığı anlaşılan yapıda, bu tarihten sonra kısmi onarımlar ve küçük çaplı değişiklikler olduğu görülmektedir. Cumhuriyet'in ilanına değin bu görünümünü muhafaza eden

türbe 1924 yılında tekke ve zaviyeleri kapatan kanunun kabulünden istanbul'un fethinin 500. yıldönümüne isabet eden 1953 yılında yeniden ziyarete açılmıştır. Bu münasebetle kapsamlı bir onarım da geçiren türbe, halen bakımlı ve iyi durumdadır. Bununla birlikte, yakın zamanlarda türbenin içinde ve dışında oluşturulan ilaveler ile tarih ve kültürüne sahip çıkma bilinci içinde olan aydınlar için son derece rahatsız edici bir mekan haline gelmiştir. Ancak bizim rahatsızlığımız, bizzat devletin kendi kurumları tarafından bir rant kapısı haline getirilen Eyüp Sultan'ı saf duygularla ziyaret eden insanların yaşadığı rahatsızlığın yanında, şüphesiz hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Dileğimiz ve umudumuz, tüm bu yanlışlıkların bir an önce giderilmesidir.

KAYNAKÇA

- Akakuş, Recep, *Eyüp Sultan ve Mukaddes Emanetler*, İstanbul 1973.
- Alpak, Cenk, *Eyüp Sultan Türbesi*, İstanbul 1991.
- Aslanapa; Oktay, *Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri*, İstanbul 1949.
- Atakan, Sevim, *Eyüp'teki Türbeler*, i. Ü. Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul 1970.
- Ayverdi, E. Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, 855-886 (1451-1481)*, III, 2. baskı, İstanbul 1989.
- Ayverdi, E. Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, 855-886 (1451-1481)*, IV, 2. baskı, İstanbul 1989.
- Balta, Muhterem, *İstanbul'da Açık Türbeler*, i. Ü. Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul 1981.
- Demiriz, Yıldız, *Eyüp'de Türbeler*, Ankara 1989.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Zuhuri Danışman Çevirisi, c.1, İstanbul (tarihsiz).
- Haskan, M. Nermi, *Eyüpsultan Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul 1996.
- Haskök, Dilek, *İstanbul'da Çinili Türbeler*, i. Ü. Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul 1965.
- Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikatü'l-Cevâmi*, c.1, İstanbul 1281.
- Hüseyin Ayvansarayî, *Mecmuâ-i Tevârih*, Yayınlayan: F. Çetin Derin-Vahit Çabuk, İstanbul 1985.
- Kumbaracılar, izzet, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938.
- Sönmez, Zeki, "Türk Çiniciliğinde Tekfur Sarayı imalatı Çiniler", *Osmanlı'da Çini Seramik Öyküsü*, İstanbul 1998, 215-232.
- Tanman, M. Baha, "Eyüp Sultan Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3, İstanbul 1994, s.237-243.

Resim 12; Hacı Beşir Ağa Sebili'nin iç Taraftan Görünümü.